

ОРГАНИЗОВАНО ФИЗИЧКО ВЕЖБАЊЕ 19. ВЕКА: ПОТРЕБА, ПОЛИТИКА, ИДЕОЛОГИЈА

Ненад Живановић¹ и Зоран Милошевић²

¹ ФИЕП Европа – Председник секције за историју физичког васпитања и спорта

² Факултет спорта и физичког васпитања, Универзитет у Новом Саду, Србија

УДК 796:316.75

САЖЕТАК

Историја 19. века, препуна различитих друштвених преломница и разноврсних успона и падова, сасвим јасно указује и на потребу организованог физичког вежбања. Наравно, разлози за ово су различити, али сви могу да се обједине у три групе: а) као *потреба* – за физичком вежбом, том благодатном храном бићу човековом; б) као *политика* – због вођења освајачких, али и одбрамбених ратова; в) и као *идеологија* – што се запажа у потреби настанка и развоја етноцентристичког развоја физичког вежбања.

Иза идеје о потреби организованог физичког вежбања, као и увек, били су људи који су могли, захваљујући свом образовању, визији и израженом патриотизму, даље и боље да виде. Таквих људи је било у сваком делу немирне Европе и свако од њих је бринуо и настојао да помогне у очувању свог народа. А на просторима на којима су живели Срби треба споменути оне који су, својим радом у времену пуном изазова и тешких друштвених прилика, високо уздигли бакљу свог просветитељства и патриотизма. То су Васа Пелагић, Ђорђе Натошевић и Стева Тодоровић.

Аутор за кореспонденцију
Ненад Живановић
nenad.zivanovic46@gmail.com

1. УВОД

Историја људског рода, пуна великих цивилизацијских скокова унапред, али и уназад, показује непрестану тежњу човека за сталним напредовањем, али и његов немир којим је будио свој агон и жељу за сталном борбом. Тиме је човек, у зависности од места на друштвеној лествици, успевао да задовољи свој его и пружи му прилику да се нахрани делима која су му причињавала задовољство.

Ова карактеристика свих епоха односи се, наравно, и на 19. век. И у њему су људи, у зависности од места које су заузимали на друштвеној лествици, чинили разна дела: једни у славу свог ега и своје нације, други у жељи да помогну своме народу, трећи у жељи да се супротставе агресору...

И поред чињенице да је 19. век баштинио прокламоване вредности Француске револуције: *liberté, égalité, fraternité*, животна стварност у Европи, али и у осталим крајевима света, то је демантовала.¹

Примера ради, подсетимо се неких историјских чињеница 19. века:

- Наполеон, израстао на таласу *Француске револуције*, својим походом на Русију (1812) починио је страхан покољ својих и савезничких војника.² Тиме је Француску, моћну европску силу, повео силазном цивилизацијском путањом;
- Грађански рат у Америци³ (1861–1865), једнако страхан попут Наполеонове инвазије на Русију, накнадно прокламованим циљем *борбе против ropства* показао је сву суровост и немилосрдност оних који су у врху друштвене лествице;
- Бујање национализма широм Европе узрокује ратне сукобе, са идејом уједињења једног народа или идејом његовог

¹ Француска револуција (1789–1799), врло често називана и Француска буржоаска револуција, израсла на прокламованим паролама које су говориле о слободи, једнакости и братству, крвавим ратом и страшним терором успоставила је револуционарно јединство. То јединство је било потребно да би се просветитељским идејама о разуму и индивидуалности лакше мењала свест једног народа. Последице тога се и данас осећају.

² Према познатим историјским подацима Наполеон је на Русију кренуо са бројном војском (око 700.000). У Француску се вратило тек око 20.000 људи. Од овог пораза Наполеон се није опоравио.

³ Грађански рат у Америци је заправо био рат између држава: Уније северних држава и Конфедерације јужних држава. Тек касније, вољом победника Униониста, означен је као грађански рат. У том крвавом рату погинуло је око 750.000 војника и никада утврђени број цивила. Као један од првих индустријских ратова, био је најави онога што ће се догађати у Првом светском рату.

разједињења и маргинализације, уз много проливане крви и нарастајућих несрећа;

- Успостављање Аустроугарске монархије⁴ (1867) и Немачког царства (1871) под управом „гвозденог канцелара“ Ота фон Бизмарка (после присаједињења Баварске),
- прерасподелило је однос снага у Европи и зоне утицаја моћних држава. Берлинским конгресом (1878) тај утицај је обзнањен и његова примена у Европској реалности озваничена.

Ових неколико побројаних историјских чињеница, које су неспорне и поред покушаја да се промени суштина њиховог исходишта, довољно говоре о друштвеним околностима 19. века.

У тим и таквим друштвеним околностима, треба се подсетити, деловала је и интелектуална елита. Она је својим идејама учинила значајне помаке у мењању *свести* многих народа ондашње Европе. У томе је *просветитељство*, у жељи да се супротстави традиционалним друштвеним вредностима, високо уздигло *разум* и *индивидуализам* као врхунске идеале потребне ондашњим друштвима. Идеје просветитељства или *доба разума*, како су говорили крајем 18. века, пун замах су добиле у 19. веку. На просторима Србије и српских држава Доситеј Обрадовић⁵ је један од најпознатијих просветитеља.

Интелектуална елита имала је и људе, велике хуманисте, који су у физичкој вежби видели благодатну храну бићу човековом. Идејама о новом човеку, његовој екселенцији и узвишености, придодали су физичко вежбање у природи,⁶ и тако отворили пут зачетку *биоцентристичког* развоја физичког васпитања. Ове идеје су се „прелиле“ и у европски 19. век, али нису биле довољне и нису биле адекватне измењеним друштвеним околностима. Стални оружани сукоби широм Европе условили су нови приступ и нове циљеве (и) физичком вежбању. То је узроковало нови концепт организованог физичког вежбања *етноцентристичког* карактера.

⁴ На Берлинском конгресу који је 1878. године окупио тадашње европске велике силе, између осталог, Аустроугарска монархија је добила право да окупира Босну и Херцеговину 1878. године, и да је анектира 1908. Све је то урађено са циљем да се спречи уједињење Срба са обе стране Дрине.

⁵ Доситеј Обрадовић (1739–1811) је најзначајнији српски просветитељ, лингвиста и писац. У време власти Карађорђа Петровића основао је Министарство националног образовања, као и Велику школу (1808) у Крагујевцу, која се сматра зачетком Универзитета у Београду.

⁶ Жан Жак Русо (1712–1778), својом књигом *Емил или о васпитању*, начинио је преокрет у дотадашњем схватању образовања и, у оквиру њега, у значају физичког вежбања. Он је свог Емила слао на пропланке да вежба, пење са на дрвеће, ослушкује цвркул птица, буди се са изласком сунца. Све супротно од дотадашњег начина живота племства.

Ангажовање младих људи, пре свега у одбрамбеним ратним акцијама, захтевало је физички спремне борце.

Може да се каже, имајући у виду нову философију физичког вежбања, да је етноцентристички приступ физичком вежбању једна од карактеристика 19. века. А она се пренела и у 20. век.

2. МЕТОД РАДА

У циљу приказа организованог физичког вежбања 19. века, посматраног из угла потребе, политике и идеологије, у раду су коришћене две методе: историјска метода и метода теоријске анализе.

3. РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

3.1 Потреба – за физичким вежбањем

Хуманисти су, надахњујући се Грчком античком културом, изградили потпуно нов приступ човеку и његовом образовању. И као предводници ренесансног покрета,⁷ говорили су о потреби студија о човеку (*Studia humana*), певали о човековој изврности (*excellentia*), његовом достојанству (*dignitas*), и изједначавали га са Богом. Ово учење и њихов полет били су у потпуној супротности са дотадашњим традиционалним неговањем теологије и њој сродне науке (*Studia divina*).

Ове идеје су се током периода реформације⁸ разлиле у неколико праваца, од којих су најважнији: (а) расцеп у католичкој цркви и (б) настанак периода просветитељства крајем 18. века, када су високо уздигнути разум и индивидуализам.⁹

Наравно, све се ово одразило и на сагледавање човекових потреба за специфичном храном потребном његовом бићу, а то је физичка вежба. И

⁷ Ренесанса је термин који означава обнову, препород, поновно рађање. Овај покрет се јавио у северној Италији око 1350. године и одатле се брзо проширио и овладао духом западне Европе. Истакнути представници овог покрета су били: Франциско Петрарка, Пиетро Паоло Вергилије, Виторино де Фелтре, Франсоа Рабле, Јан Амос Коменски, и др.

⁸ Реформација је термин који означава преиначење, мењање на боље, а нарочито се односи на црквени покрет из 16. века који је био усмерен против папства и средњевековне католичке цркве. Истакнути представници су били: Мартин Лутер у Немачкој и Цвингл и Келвин у Швајцарској.

⁹ Ова учења су, као борба против традиционалних хришћанских вредности, довела до тога да се Европа 21. века одриче својих хришћанских корена и своје хришћанске цивилизације. То одрицање је оверено њеном повељом и њеним уставом.

управо захваљујући том новом приступу човеку, хуманисти су почели да се залажу за место физичког васпитања у школским програмима, као саставног дела општег васпитања, и примену природних облика телесног кретања-вежбања, организованих у природним условима.

У том смислу треба споменути Жан Жака Русоа, који је својом књигом *Емил или о васпитању* одредио правац формирања једног новог концепта организованог физичког вежбања, а то је биоцентризам.¹⁰ Он је свог Емила радије видео како скаче по стењу као коза, него по салонима као мајмун.

Ову идеју о потреби организованог физичког вежбања, базираној на природним облицима кретања-вежбања, у природној средини, следили су и други: Јохан Бернارد Базедов,¹¹ Јохан Хајнрих Песталоци,¹² Јохан Фридрих Гутс Мутс.¹³

Идеје биоцентристичког развоја физичког васпитања су, нарочито у првој половини 19. века, биле присутне у Европи. Али, као што је наглашено, нове друштвене околности које су се развијале под набујалим национализмом захтевале су сасвим друге циљеве физичког вежбања. Ти нови циљеви – да се физичким вежбањем ојачају и оснаже млади људи, будући војници, који ће бити ангажовани у освајачким или одбрамбеним ратним сукобима, били су важнији.

Ови нови циљеви су иницирали стварање новог правца развоја физичког васпитања и оснивање гимнастичких удружења широм Европе. Тако је етноцентристички¹⁴ приступ физичком вежбању, као једна од карактеристика 19. века, почео да се шири Европом.

¹⁰ Биоцентризам је један од теорија развоја физичког васпитања и спорта. Више о теоријама развоја физичког васпитања и спорта у: History of Physical Education in Europe, book I: Nenad Zivanovic, On Physical Education and Sport, ... pp. 8–23.

¹¹ Јохан Бернارد Базедов (1723–1790) отворио је у Десауу 1774. године школу под називом *Филантропинум*, коју су савременици називали *Средњом школом за хуманост*. Основа физичког васпитања је био *Десауски пентатлон*.

¹² Јохан Хајнрих Песталоци (1746–1727) створио је сопствени систем гимнастике, а посебну пажњу посвећује простим – зглобним вежбама. Основао је *Кућу васпитања* за сиромашну децу, која умногоме подсећа на *Кућу игре* Виторија Рамбалдонија (1378–1446). Био је и плодан писац. Његова најпознатија дела су: *Линхард и Гертруда* и *Како Гертруда учи своју децу*.

¹³ Јохан Фридрих Гутс Мутс (1759–1839) један је од најзначајнијих теоретичара и твораца систематизације телесних вежби. Принципи на којима почивају његова теорија и методика и данас су актуелни.

¹⁴ Више о овоме у: History of Physical Education in Europe, book I: Nenad Zivanovic, On Physical Education and Sport, ... pp. 8–23.

Данска је прва кренула са увођењем новог концепта васпитања и физичког васпитања, јер је била у сукобу са Енглеском и у перманентној опасности од Немачке. Због тога је Франц Нахтегал (1777–1847) основао први гимнастички завод у Европи. Када су у Копенхагену учили корисне ефекте гимнастичког вежбања, свакодневно телесно вежбање је уведено као обавезан предмет у школама (1801). Убрзо је у Копенхагену отворена и војна гимнастичка школа за школовање стручних кадрова.

У сличној ситуацији била је и Шведска, која је током 18. века изгубила примат на мору. Због тога је Пер Хенрик Линг (1776–1839), ученик Нахтегала, основао у Стокхолму 1814. године Краљевски централни гимнастички институт. Под краљевским патронатом овај Институт је почео, примењујући четири вида гимнастике, да припрема младе људе за потребе *грађанске армије* – као допуне професионалној војсци.

И у Немачкој је било слично. Фридрих Лудвиг Јан (1778–1852), значајна фигура етноцентристичког развоја физичког васпитања, као млад човек и војник доживео је (и преживео) тежак пораз који им је нанео Наполеон (1806).¹⁵ После тог пораза одлучио је да ради искључиво на јачању немачке нације. Сматрао је да физичко васпитање и одговарајуће физичко вежбање могу да створе јаке и одважне ратнике за одбрану од Француске. Пошто је био против свега што није било немачко, није хтео да користи термин гимнастика. Зато је смислио нови термин *турнер*. У свој програм физичког вежбања *турнер* укључио је: трчање, скокове, вешање и вежбе на специјалним справама.¹⁶

Мирослав Тирш (1832–1884) био је у сличној ситуацији, јер су националне мањине у Аустријској монархији биле скоро обесправљене. Због тога је, подстакнут издвајањем немачких студената и оснивањем турнерских организација, у Прагу организовао вежбање чешких студената. Године 1862. формирао је *Прво гимнастичко друштво*, које је после две године додало своје имену *СОКО* (1864). Основа његовог система вежбања биле су вежбе подељене у четири групе: вежбе без справа, вежбе помоћу справа, групне вежбе и борилачке вежбе.

Овај систем гимнастичког вежбања, познат под именом *соколство*, био је прихваћен у словенским земљама. У Србији и земљама где су живели

¹⁵ У бици код Јене 1806. године Пруска (Немачка) војска је доживела тежак пораз од Француза. После те битке краљ Фридрих Вилхем III је био присиљен да се склони у удаљени Мемел, а Прусија је остала без значајног дела своје територије.

¹⁶ *Турнер* је одлуком аустријског канцелара Метерниха био забрањен у периоду од 1819. до 1842. Ова забрана је имала и једну добру страну, јер су морали да се крију и вежбање организују у малим затвореним просторима. То је захтевало вежбање на справама уз велику дисциплину.

Срби био је општеприхваћен и са истим циљем као и у осталим крајевима Европе.

У Београду је 1857. године Стеван Тодоровић (1832–1925) основао *Прво српско друштво за гимнастику и борење*. Желео је да младе људе подстакне на физичко вежбање. Као сликар и бечки ђак успео је да окупи много младих људи који су касније, као и он сам, били истакнути чланови соколске организације.

Преко Дунава, на територији Војводине која је била у оквиру Аустријског царства (касније Аустроугарске монархије), Ђорђе Натопшевић (1821–1887) радио је на увођењу физичког васпитања (гимнастике) у школске програме српских школа. Током свог двадесетогодишњег рада (1853–1887) успео је у свом настојању да то оствари и створи добар стручни кадар.

Такође у Војводини, почетком 19. века, први пут се у јужнословенским земљама појавио термин *физичко васпитање* и то захваљујући једном монаху. Наиме, јеромонах Георгије Бечкеречки (Григорије Кирћански, рођен у Бечкереку 1775), преведећи књигу Вилијама Кристофа Хуфеланда *Макробиотика*, употребио је термин *физичко васпитање*. Свој превод, у скраћеном облику, штампао је 1807. у Будиму,¹⁷ који је те године, пресељењем културних институција из Беча у Пешту, постао културни центар Срба у Аустроугарској монархији

У Босни и Херцеговини, која је у 19. веку била под Отоманском окупацијом, а од 1878. и под Аустроугарском монархијом, рад Васе Пелагића оставио је дубок траг. Као управитељ школа, најпре у Српској основној школи у Брчком (1861), и касније у Српској православној богословији у Бањалуци (1866), уводио је у школске наставне планове и програме гимнастику (физичко васпитање) као обавезан предмет. Са својим ученицима организовао је и *јавне часове гимнастике*, на улици и испред школе. И то све у циљу популаризације физичког вежбања код, пре свега, младих људи.¹⁸ А својом књигом *Народни учитељ* трајно је задужио српски народ.

Све ове личности које су обележиле физичко вежбање (и многи други који нису споменути) понудили су два концепта физичког вежбања, са

¹⁷ Више о овоме: Зоран Милошевић и Мичурин Берар: *Трагом термина физичко васпитање*, Физичко васпитање и спорт кроз векове, 2014, 1 819, 44–52

¹⁸ Више о овом: Ненад Живановић, Петар Павловић, Кристина Пантелић Бабић: *Васа Пелагић – Источник на западу*, Физичко васпитање и спорт кроз векове, 2016, 3(2), 5–16.

сасвим различитим циљевима. А ови циљеви физичког вежбања су зависили од друштвених околности које су доминирале у 19. веку. Због тога је биоцентристички приступ физичком вежбању – базиран на природним облицима телесног кретања-вежбања и са циљем да човек буде здрав због себе самог, уступио предност етноцентристичком приступу физичког вежбања. А у њему је циљ – ојачати појединца не због њега самог, већ због јачања једног народа, етноса. Јер, збир снажних појединаца чини колектив снажнијим, а то је основни циљ етноцентризма.

3.2 Политика – вођење освајачких и одбрамбених ратова

Политичка ситуација у Европи у 19. веку, због набујалог (општер) национализма, била је узбуркана крупним историјским догађајима. Примера ради, сетимо се само неких од њих који су заиста мењали слику Европе 19. века:

- Аустријска царевина настаје као одговор на све снажнију Француску (1804). Она се касније (1867) трансформише у Аустроугарску монархију;
- Наполеонов поход на Русију (1812) и његов слом у сваком погледу;
- Оснажена Немачка држава после присаједињења Баварске (1861);
- Берлински конгрес (1878), сазван ради поништења Санстефанског мировног уговора (из марта 1878) и спречавања руског утицаја у Европи; и као једна од одлука овог конгреса – одлука да Аустроугарска монархија окупира Босну и Херцеговину.

Сва ова догађања, а нису била једина, умногоме су утицала не само на циљеве организованог физичког вежбања већ и на однос владајућих структура у појединим земљама према самој тој идеји. И од тог политичког односа према организованом физичком вежбању зависила је и перспектива његовог даљег развоја. У неким срединама су такве организације имале подршку владајућих структура, а у другим је њихов рад био забрањиван. Између тих крајности већина је радила захваљујући ентузијазму и визији људи који су били на њиховом челу.

У најповољнијем положају су били Данци и Швеђани јер је нарастајућа опасност по њихове земље била велика, а њихови владари препознали су значај физичког вежбања.

У Данској је Франц Нахтегал имао снажну подршку за реализацију својих идеја. Када су се осетили ефекти рада његовог *Гимнастичког завода*, у Копенхагену се оснива и *Војна гимнастичка школа*, која је била стручна

школа за стварање кадрова који ће водити часове гимнастике. А то је било потребно јер је од 1801. године уведено свакодневно физичко вежбање у школама. То је био снажан подстицај за даљи развој гимнастике (физичког васпитања) у Европи.

Пер Хенрих Линг је у Шведској имао директну краљеву помоћ за реализацију својих идеја. Зато је успео да 1814. године оснује Краљевски централни гимнастички институт у Стокхолму.¹⁹ Овај нуклеус организованог физичког вежбања у Шведској се ширио и својим деловањем помогао да се оспособи и ојача тзв. *Грађанска армија*. Због тога је Линг потенцирао војни аспект телесног вежбања и прокламовао четири вида гимнастике, са војном на првом месту:

- Војна – јачање тела и сопствене воље ради подстицања туђе воље;
- Педагошка – сопствено тело потчинити сопственој вољи;
- Медицинска – победити и одстранити болести;
- Естетска – емоционално доживљавање (физичког вежбања).

На супротном крају политичког односа према организованом физичком вежбању младих људи налазио се Фридрих Лудвиг Јан. Он је, у жељи да његов народ (Немци) никада више не доживи пораз као што су га доживели од Француза 1806. године, основао *турнер*, гимнастичку организацију која је почела да се брине о физичком вежбању младих људи. Желео је да својим програмом створи јаке и одважне ратнике за одбрану од сваког агресора (тада је мислио на Французе). Али, убрзо по оснивању турнера и све снажнијем прихватању те организације од стране студената, уследила је забрана даљег рада. Наиме, канцелар Аустријске царевине Метерних је забранио рад турнера јер су њихов рад и циљеви физичког вежбања били у супротности са његовим интересима. Ово је била дуготрајна забрана, од скоро двадесет година (1819–1842).

Али, као што то обично бива, ова забрана је имала и корисне ефекте по организацију *турнера* и даљи развој гимнастичког система вежбања. Јер, принуђени да се приликом окупљања и вежбања крију по затвореним просторима, морали су да осмисле такве програме вежбања који су могли да се изведу на малом простору. То је условило повећану дисциплину током вежбања и креирање нових гимнастичких справа. Захваљујући томе гимнастика је, као систем на вежбања на справама, добила нов квалитет.

¹⁹ Овај Институт и данас постоји, само под другим именом. Данас носи назив *Институт за гимнастику и спорт*.

За разлику од ових, крајње супротних ситуација, *соколство* Мирослава Тирша је било у нешто другачијој позицији. Јачањем Немачке успоставила се делимична равнотежа међу европским силама 19. века, и у жељи да се ограничи и истисне Отоманска империја јужно од река Саве и Дунава, владајуће структуре у тим државама нису обраћале тако велику пажњу на рад *соколских друштава*. Она су се убрзано формирала код јужнословенских народа, уз мале проблеме и подозривост локалних власти, и почела да врше своју мисију.

3.3 Идеологија – као подстицај

Идеологија,²⁰ као начин размишљања: (а) „великих“ и „малих“ народа, (б) оних који владају и оних који би да се те власти ослободе, и најзад (в) оних које *све ране свога рода боле*, била је у функционалном смислу неодвојив део сваког организованог физичког вежбања 19. века.²¹ Подстицана различитим друштвеним приликама, идеологија је била – сходно свом изворном значењу насталом током *Француске револуције* – наука о идејама, прави извор идеја о томе *како физичко вежбање ставити у функцију јачања једног народа*. Ово је, сходно друштвеним приликама, довело до прихватања етноцентристичког приступа организованом физичком вежбању.

Пратећи ову идеолошку нит, појавили су се људи који су могли даље и боље да виде. И због тога су, свако из својих разлога, своје идеје о новим, етноцентристичким формама физичког вежбања, преточили у праксу. А резултати таквог рада су били видљиви и општеприхваћени.

Заједничка нит која је спајала теорију и праксу Франца Нахтегала, Пјер Хенрика Линга, Фридриха Лудвига Јана и Мирослава Тирша била је она *брига о ранама свога рода*. И свако на свој начин означио је једно време и оставио дубок траг свог патриотизма. Ову констатацију потписује време садашње, јер плодове њиховог рада многи наши савременици баштине.

Јанов *Турнер* и Тиршов *Соко*, за разлику од *гимнастичких института* Нахтегала и Линга, били су изразито окренути буђењу националне свести код младих људи. Ово није могла да спречи чак ни забрана рада *турнера*. Напротив, та забрана је само убрзала буђење националне свести код немачке омладине. Ова мисија гимнастичких организација је веома значајна

²⁰ Идеологија као термин у овом контексту се користи да би означио систем идеја које заступају поједине групе и појединци.

²¹ Ово опште правило и данас се може видети широм Европе. У име виших патриотских циљева политичари воле да се фотографишу са врхунским спортистима, истичу њихове заслуге за јединство својих земаља, а све у функцији „збијања редова“ у својим срединама.

јер су и Немци, као и Јужни Словени, тешко живели под туђим патронатом. И као што историјски догађаји показују – била је успешна.

На просторима на којима су живели Срби такође су били људи које су болеле ране српског рода. Школовани и образовани, могли су даље да виде и предвиде, и одлуче шта и како чинити. И чинили су, углавном под притиском не само туђинске већ и српских власти. Тако је Васа Пелагић (1838–1899), због својих идеја и настојања да те идеје реализује, протериван не само од отоманских власти у Босни, већ и од српских. Тако је и свој живот окончао у Србији, у пожаревачком затвору, где је робијао због својих идеја које су умногоме истицале и неопходност социјалне правде.

Ђорђе Натошевић у Војводини и Стеван Тодоровић у Београду били су, условно речено, у повољнијем положају.

Нови Сад, где је Ђорђе Натошевић (1821–1887) живео и радио на увођењу физичког васпитања у наставне планове српских школа, са очигледном идејом да се пробуди и ојача српска омладина, постаје центар политичког и културног деловања Срба. То се десило постепеним повлачењем културних институција, најпре из Беча у Пешту, а одатле у Нови Сад. *Матица српска*, матица српске културе, оснива се у Пешти 1826. године и после четрдесет година од њеног оснивања сели се у Нови Сад.²² Овај град, много ближи матици земљи, тим пресељењем и званично постаје политички и културни центар Срба који су живели у Војводини, тада у саставу Аустроугарске монархије.

О томе је Јован Скерлић написао да је од 1860. године „Нови Сад духовно и политичко средиште српско,“ да су „млади људи из Србије ишли ... у Нови Сад да се напоје на источнику поезије и просвете и да се поклоне великим жрецима српске књижевности и политике,“ и да је „либерална опозиција у Србији, чији су листови били угушивани и вође протериване, имали ... Нови Сад, као своје средиште.“²³

У Београду су политичке и културне прилике биле другачије. На власти, под не тако јаким патронатом Османлија, смењивале су се династије Карађорђевића и Обреновића. У таквој ситуацији Стеван Тодоровић (1832–1925), бечки ђак и млад талентован сликар, без већег ометања власти

²² Због појачане цензуре после 1807. године, културне институције се селе из Беча у Пешту. И већ 1826. године оснива се Матица српска. Њен рад, помогнут од српске елите тога времена, обележио је једно бурно време када се национална свест Срба у Војводини будила и уздизала мисао о животу у слободи и својој земљи. Због тога је Матица српска 1864. године пресељена у Нови Сад.

²³ Према: Василије Ђ. Крестић, *Уједињена омладина српска*, стр. 7, у: *Тако, а не иначе*, Матица Српска, Нови Сад, 2014.

оснива 1857. године *Прво српско друштво за гимнастику и борење*. И то је било прво спортско друштво основано не само у Србији већ и на Балкану. Оно се током времена лагано усмерило ка соколству.²⁴ Али и поред поступног трансформисања овог друштва, Стеван Тодоровић се трудио не само да младе људе окупљене око њега усмери ка правилном физичком вежбању већ и да код њих пробуди и подстакне национална осећања и свест о лепоти живота у слободи. Ово друштво је било *Српска матица гимнастичких и борилачких вештина*, односно *Српска матица спорта* високих моралних и националних вредности.

4. ЗАКЉУЧАК

Бурни историјски догађаји, који су обележили 19. век били су условљени нараслим национализмом који је захватио све крајеве Европе. Овај национализам, који се огледао у сталном настојању: једних – да доминирају, а других – да се ослободе те доминације, условио је настајање различитих политичких и културних процеса који су пратили идеје утемељене на њему.

То се одразило и на пољу физичког васпитања. Биоцентристички приступ физичком вежбању уступио је предност етноцентристичком правцу развоја физичког вежбања. Због тога су се широм Европе оснивала гимнастичка друштва, формирана потребом оних народа који су желели да се ослободе туђе доминације.

Тако је, може слободно да се каже, етноцентристички концепт физичког вежбања једна од карактеристика 19. века.

На челу таквог етноцентристичког концепта физичког вежбања били су школовани и образовани људи који су стицали знања на европским универзитетима. То су били људи са снажним националним осећањима, визионари који су желели да помогну знањем и радом својим народима. Знали су да физичка вежба, као *благодатна храна бићу човековом*, може својим благотворним дејством да ојача младе људе како би постали снажне алке једног народа, етноса. Због тога су се трудили да уз (човекову) потребу за телесном кретњом – вежбом, не забораве и на идеологију формирану тежњом једног народа да живи у слободи.

²⁴ Касније је Стеван Тодоровић био и први старешина уједињених гимнастичких друштава под називом Савез соколских друштава „Душан Силни.“ (1908).

У Србији и српским земљама било је људи који су видели и даље и боље. Школовани, образовани и са великим националним осећањима, радили су и стварали услове за организовано физичко вежбање, не заборављајући идеју водилу – слобода и правда. Својим радом, и по цену политичког прогона и утамничења, показали су да се и организованим физичким вежбањем уграђују камичци у снажне темеље једног народа.

Пре свих, то су били: Васа Пелагић, Ђорђе Натошевић и Стеван Тодоровић.

5. ЛИТЕРАТУРА

1. Берар, Мичурин и Милошевић, Зоран: *Школско физичко васпитање код војвођанских Срба до 1914*, Факултет спорта и физичког васпитања, Педагошки факултет, Нови Сад, Сомбор, 2009.
2. Станић Драган и Ђурић Ђорђе: Тако, а не иначе: споменица о 150-годишњици пресељења Матице српске из Пеште у Нови Сад, Матица српска, Нови Сад, 2014.
3. Живановић, Ненад, *Прилог епистемологији физичке културе*, Паноптикум, Ниш, 2000.
4. Živanović, Nenad: *On Physical Education and Sport*, in: History of Physical Education in Europe, book I, Faculty of Sport and Physical Education and FIEP Europe – History of Physical Education and Sport Section, Leposavić, 2015., pp. 8 – 23.
5. Живановић Ненад, Петар Павловић, Кристина Пантелић-Бабић: *Васа Пелагић – Источник на западу*, Физичко васпитање и спорт кроз векове, 2016, 3(2), 5-16.
6. Милошевић Зоран и Берар Мичурин: *Трагом термина физичко васпитање*, Физичко васпитање и спорт кроз векове, 2014, 1 819, 44-52.
7. Мркић, Бранко: *Почеци спорта на тлу Војводине*, Матица српска, Нови Сад, 1996.
8. Русо, Жан Жак: *Емил или о васпитању*. Књижара Рајковић и Чукић, Београд, 1925.

ORGANISED PHYSICAL EXERCISING OF THE 19th CENTURY: THE NEED, POLITICS, IDEOLOGY

SUMMARY

The history of the 19th century, filled with various social turning points and diverse ups and downs, points equally clearly to the need for organised physical exercising. Naturally, there are various reasons for that, but they could be all classified in three groups: a) as the *need* – for physical exercise, that salutary food for a human being; b) as *politics* – due to waging of both the wars of conquest and

wars of defence; c) and as *ideology* – which can be noted in the need for emerging and development of ethnocentric development of physical exercising.

As always, people who could see farther and better than others thanks to their education, vision and emphasised patriotism were behind the idea of the need for organised physical exercising. Such people could be found in every part of turbulent Europe and each of them cared for and tried to help in preservation of their own people. In the territories populated by the Serbs we should mention the educators and patriots who raised high the torch of enlightenment working at the times full of challenges and difficult social circumstances. They were Vasa Pelagić, Djordje Natošević and Steva Todorović.

«ОРГАНИЗОВАННЫЕ ФИЗИЧЕСКИЕ УПРАЖНЕНИЯ 19 ВЕКА: ПОТРЕБНОСТЬ, ПОЛИТИКА, ИДЕОЛОГИЯ»

АННОТАЦИЯ

История 19-го века, наполненная различными социальными поворотными точками и различными взлетами и падениями, моментами, совершенно четко направлена на необходимость организованных физических упражнений. Естественно, существуют различные причины для этого, но все они могут быть классифицированы на три группы: а) как необходимость – применять физические упражнения, которые благотворно влияют на здоровое развитие человека; б) как политическая необходимость – для ведения войн двух основных типов: захватнических войн и оборонительных; с) и как идеологическая потребность – указывающая на необходимость создания новой физической подготовки и развития этноцентрических видов физической тренировки.

Как всегда, люди, которые могли видеть дальше и лучше других благодаря своему образованию, видению и подчеркнутому патриотизму, отстаивали идею необходимости организованных физических упражнений. Такие люди всегда находились в разных уголках бурной Европы и каждый из них проявлял заботу и пытался помочь сохранить собственный народ. На территориях, населенных сербами, следует упомянуть педагогов и патриотов, которые высоко подняли факел просвещения, работая во времена, полные вызовов и сложных социальных условий. Такими были Васа Пелагич, Джордж Натошевич и Стева Тодорович.

Ключевые слова: биоцентризм, этноцентризм, идеология, физические упражнения.

Примљено 18.08.2017.
Одобрено за штампу 29.09.2017.